

APOSTOLISCHE EXHORTATIE

LAUDATE DEUM

VAN
PAUS FRANCISCUS

AAN ALLE MENSEN VAN GOEDE WIL

OVER DE KLIMAATCRISIS

1. “Loof God voor al zijn schepselen”. Dit was de boodschap die Sint Franciscus van Assisi verkondigde met zijn leven, zijn liederen en al zijn daden. Op deze manier nam hij de uitnodiging van de Bijbelse Psalmen aan en weerspiegelde hij de gevoeligheid van Jezus tegenover de schepselen van zijn Vader: “Kijk naar de lelies van het veld, hoe ze groeien; Ze zwoegen niet en spinnen niet, toch zeg ik u: zelfs Salomo in al zijn glorie was niet gekleed als een van deze” (Mt 6:28-29). ‘Worden niet vijf mussen voor twee cent verkocht? Toch wordt niet één van hen in Gods ogen vergeten” (Lc 12,6). Hoe kunnen we deze tederheid van Jezus niet bewonderen voor alle wezens die ons onderweg vergezellen!

2. Acht jaar zijn verstreken sinds ik de encycliek *Laudato Si'* publiceerde, toen ik met jullie allemaal, mijn broeders en zusters van onze lijdende planeet, mijn oprechte bezorgdheid wilde delen over het behoud van ons gemeenschappelijk huis. Maar met het verstrijken van de tijd heb ik mij gerealiseerd dat onze reacties niet toereikend zijn geweest, terwijl de wereld waarin we leven aan het instorten is en misschien wel het breekpunt nadert. Daar komt nog bij dat er geen twijfel over bestaat dat de gevolgen van de klimaatverandering steeds meer schade zullen toebrengen aan het leven van veel mensen en gezinnen. We zullen de gevolgen ervan voelen op het gebied van gezondheidszorg, bronnen van werkgelegenheid, toegang tot hulpbronnen, huisvesting, gedwongen migratie, enz.

3. Dit is een wereldwijd sociaal probleem dat nauw verbonden is met de waardigheid van het menselijk leven. De bisschoppen van de Verenigde Staten hebben deze sociale betekenis van onze bezorgdheid over de klimaatverandering, die verder gaat dan een louter ecologische benadering, heel goed verwoord, want “onze zorg voor elkaar en onze zorg voor de aarde zijn nauw met elkaar verbonden. Klimaatverandering is een van de belangrijkste uitdagingen voor de samenleving en de wereldgemeenschap. De gevolgen van de klimaatverandering worden gedragen door de meest kwetsbare mensen, zowel in eigen land als over de hele wereld.” [1] De bisschoppen die bijeen waren gekomen voor de synode voor het Amazonegebied zeiden het al: “Aanvallen op de natuur hebben gevolgen voor het leven van mensen.” [2] En om klip en klaar uit te drukken dat dit niet langer een secundaire of ideologische kwestie is, maar een drama dat ons allemaal schaadt, verklaarden de Afrikaanse bisschoppen dat de klimaatverandering “een tragisch en treffend voorbeeld is van een structurele zonde”. [3]

4. De overwegingen en informatie die we de afgelopen acht jaar hebben kunnen verzamelen, stellen ons in staat te verduidelijken en aan te vullen wat we enige tijd geleden al hebben gezegd. Daarom, en omdat de situatie nu nog urgenter is, wilde ik deze tekst met u delen.

1. De mondiale klimaatcrisis

5. Hoezeer men ook probeert om de tekenen van de klimaatverandering te ontkennen, te verbergen, te verdoezelen of te relativiseren, zij worden steeds duidelijker zichtbaar. Niemand kan het feit ontkennen dat we de afgelopen jaren getuige zijn geweest van extreme weersverschijnselen, frequente perioden van ongewone hitte, droogte en andere protestkreten van de kant van de aarde die slechts enkele tastbare uitingen zijn van een stille ziekte die iedereen treft. Toegegeven, niet elke concrete catastrofe mag worden toegeschreven aan de mondiale klimaatverandering. Niettemin is het aantoonbaar dat bepaalde door de mensheid veroorzaakte klimaatveranderingen de kans aanzienlijk vergroten op steeds frequentere en intensere extreme verschijnselen. Zo weten wij dat elke keer dat de temperatuur op aarde met 0,5°C stijgt, de intensiteit en frequentie van zware regens en overstromingen in sommige gebieden toeneemt, en van ernstige droogtes elders; op sommige plaatsen zullen extreme hittegolven voorkomen en hevige sneeuwval in weer andere. [4] Als we nu al enkele hittegolven per jaar kunnen hebben, wat gaat dan gebeuren als de temperatuur in de wereld met 1.5° C stijgt, en daar gaat het naar toe. Deze hittegolven zullen veel vaker voorkomen en heviger zijn. Mocht de temperatuur boven de 2 graden uitkomen, dan zullen de ijskappen van Groenland en een groot deel van Antarctica [5] volledig smelten, met zeer ernstige gevolgen voor iedereen.

Weerstand en verwarring

6. De afgelopen jaren hebben sommigen ervoor gekozen deze feiten te bagatelliseren. Ze brengen zogenaamd solide wetenschappelijke gegevens naar voren, zoals het feit dat de planeet altijd perioden van afkoeling en opwarming heeft gehad en zal hebben. Ze vergeten evenwel een ander relevant gegeven te noemen: dat wat we momenteel meemaken een ongebruikelijke versnelling van de opwarming is, met zo'n snelheid dat het slechts één generatie – en geen eeuwen of millennia – zal duren om dit waar te nemen. De stijging van de zeespiegel en het smelten van gletsjers kunnen door een individu tijdens zijn of haar leven gemakkelijk worden waargenomen, en waarschijnlijk zullen over een paar jaar veel bevolkingsgroepen vanwege deze feiten moeten verhuizen.

7. Om mensen die over de opwarming van de aarde spreken belachelijk te maken, wordt erop gewezen dat zich regelmatig weerkerende perioden van extreme kou voordoen. Men vergeet te vermelden dat deze en andere buitengewone symptomen niets anders zijn dan diverse alternatieve uitingen van dezelfde oorzaak: namelijk de mondiale onbalans die de opwarming van de planeet veroorzaakt. De droogtes en de overstromingen, de opgedroogde meren, de gemeenschappen die zijn weggevaagd door zeebevingen en overstromingen

hebben uiteindelijk dezelfde oorzaak. Tegelijkertijd mogen we, als we spreken over een mondiaal fenomeen, dit niet verwarren met sporadische gebeurtenissen die zich voor een groot deel door lokale factoren laten verklaren.

8. Gebrek aan informatie leidt ertoe dat grootschalige klimaatprognoses die lange tijdsperioden bestrijken, – we hebben het over minstens tientallen jaren – worden verward met weersvoorspellingen die hooguit een paar weken kunnen bestrijken. Als we het hebben over klimaatverandering, hebben we het over een mondiale realiteit – met constante lokale variaties – die tientallen jaren aanhoudt.

9. Er zijn er die met een simpele kijk op de werkelijkheid de verantwoordelijkheid bij de armen willen leggen, aangezien zij veel kinderen hebben, en ze proberen zelfs het probleem op te lossen door vrouwen in minder ontwikkelde landen te verminken. Zoals gewoonlijk lijkt het erop dat alles de schuld van de armen is. Maar de realiteit is dat een klein percentage van de rijksten de planeet meer vervuilen dan de armste 50% van de totale wereldbevolking, en dat de uitstoot per hoofd van de bevolking van de rijkere landen veel groter is dan die van de armere landen. [6] Hoe kunnen we vergeten dat Afrika, waar meer dan de helft van de armste mensen ter wereld woont, slechts verantwoordelijk is voor een minimaal deel van de historische uitstoot?

10. Er wordt ook vaak gezegd dat inspanningen om de klimaatverandering te beperken door het terugdringen van het gebruik van fossiele brandstoffen en de ontwikkeling van schonere energiebronnen zullen leiden tot een vermindering van het aantal banen. Inderdaad zullen miljoenen mensen hun baan verliezen als gevolg van de verschillende effecten van de klimaatverandering: de stijgende zeespiegel, droogtes en andere verschijnselen die de planeet teisteren, hebben veel mensen op drift doen raken. Omgekeerd kunnen de transitie naar nieuwe vormen van energie, mits goed beheerd, en de inspanningen om zich aan te passen aan de schade veroorzaakt door de klimaatverandering, talloze banen in verschillende sectoren opleveren. Dit vereist dat politici en bedrijfsleiders het nu al mee aanpakken.

Menselijke oorzaken

11. Er kan niet langer getwijfeld worden aan de menselijke – ‘antropische’ – oorsprong van de klimaatverandering. Laten we eens kijken waarom. De concentratie broeikasgassen in de atmosfeer, die de opwarming van de aarde veroorzaakt, was tot de negentiende eeuw stabiel, onder de 300 ppm (deeltjes per miljoen). Maar in het midden van die eeuw begon de uitstoot, samen met de industriële ontwikkeling, toe te nemen. In de afgelopen vijftig jaar is deze toename aanzienlijk versneld, zoals het Mauna Loa-observatorium, dat sinds 1958 dagelijks metingen van kooldioxide uitvoert, heeft bevestigd. Toen ik Laudato Si' aan het schrijven was, bereikten ze een historisch hoogtepunt – 400 ppm – totdat ze in juni 2023 uitkwamen op 423 ppm. [7] Meer dan 42% van de totale netto-uitstoot sinds het jaar 1850 werd na 1990 geproduceerd. [8]

12. Tegelijkertijd stellen we vast dat de temperatuur de afgelopen vijftig jaar met een ongekende snelheid is gestegen, sneller dan ooit in de afgelopen tweeduizend jaar. In deze periode was de trend een opwarming van 0,15°C per decennium, en in de afgelopen 150 jaar is dit verdubbeld. Vanaf 1850 is de temperatuur op aarde met 1,1°C gestegen, met een nog groter effect op de poolgebieden. In dit tempo is het mogelijk dat we over slechts tien jaar het aanbevolen maximale mondiale plafond van 1,5°C zullen bereiken. [9] Deze stijging heeft zich niet alleen op het aardoppervlak voorgedaan, maar ook enkele kilometers hoger in de atmosfeer, aan de oppervlakte van de oceanen en zelfs honderden meters diep. Zo nam de verzuring van de zeeën toe en daalde hun zuurstofniveau. De gletsjers trekken zich terug, het sneeuwdek neemt af en de zeespiegel stijgt voortdurend. [10]

13. Het is niet mogelijk om de samenhang te ontkennen tussen deze mondiale klimaatverschijnselen en de versnelde toename van de uitstoot van broeikasgassen, vooral sinds het midden van de twintigste eeuw. De overgrote meerderheid van de klimaatwetenschappers onderschrijft deze samenhang, en slechts een zeer klein percentage van hen probeert het bewijsmateriaal te betwisten. Helaas is de klimaatcrisis niet bepaald een zaak die de grote economische machten interesseert, die streven naar de grootst mogelijke winst tegen minimale kosten en in de kortst mogelijke tijd.

14. Ik voel mij gedwongen deze verduidelijkingen te maken vanwege bepaalde afwijzende en nauwelijks redelijke meningen die ik tegenkom, zelfs binnen de katholieke kerk. Toch kunnen we er niet langer aan twijfelen dat de reden voor de ongebruikelijke snelheid van deze gevaarlijke veranderingen een onbetwistbaar feit: de geweldige ontwikkelingen die te maken hebben met ongecontroleerde menselijke ingrijpen in de natuur in de afgelopen twee eeuwen. Gebeurtenissen van natuurlijke oorsprong die gewoonlijk opwarming veroorzaken, zoals vulkaanuitbarstingen en andere, zijn een onvoldoende verklaring voor de omvang en snelheid van de veranderingen in de afgelopen decennia. [11] De verandering in de gemiddelde oppervlaktetemperatuur kan alleen worden verklaard als het gevolg van de toename van broeikasgassen.

Schade en risico's

15. Sommige gevolgen van de klimaatcrisis zijn al voor minstens voor enkele honderden jaren onomkeerbaar, zoals de stijging van de mondiale temperatuur van de oceanen, de verzuring ervan en de afname van zuurstof. Oceaanwateren hebben een thermische traagheid en het duurt eeuwen voordat de temperatuur en het zoutgehalte zich normaliseren, wat gevolgen heeft voor het voortbestaan van veel soorten. Dit is een van de vele tekenen dat de andere schepselen van deze wereld niet langer onze metgezellen zijn, maar in plaats daarvan onze slachtoffers zijn geworden.

16. Hetzelfde kan gezegd worden over de afname van de continentale ijskappen. Het smelten van de polen zal de komende honderden jaren niet meer ongedaan kunnen worden gemaakt. Wat het klimaat betreft, zijn er factoren die langere tijd aanhouden, onafhankelijk van de gebeurtenissen die deze factoren mogelijk hebben veroorzaakt. Daarom zijn we nu

niet in staat de enorme schade die we hebben veroorzaakt een halt toe te roepen. We hebben nauwelijks tijd om nog meer tragische schade te voorkomen.

17. Bepaalde apocalyptische diagnoses lijken misschien nauwelijks redelijk of onvoldoende gefundeerd. Dit mag er niet toe leiden dat we de reële mogelijkheid negeren dat we een kritiek punt naderen. Kleine veranderingen kunnen als gevolg van traagheidsfactoren grotere, onvoorziene en misschien al onomkeerbare veranderingen veroorzaken. Dit zal uiteindelijk kunnen leiden tot een cascade van gebeurtenissen met een sneeuwbaaleffect. In dergelijke gevallen is het altijd te laat, aangezien geen enkele interventie zo'n proces kan stoppen, als het eenmaal begonnen is. Er is geen weg terug. We kunnen op basis van de huidige omstandigheden niet met zekerheid zeggen dat dit allemaal gaat gebeuren. Maar het is zeker dat dit mogelijk blijft, als we rekening houden met fenomenen die al gaande zijn en die het klimaat 'sensibiliseren', zoals de afname van de ijskappen, veranderingen in de oceaanstromingen, ontbossing in tropische regenwouden en het smelten van de permafrost in Rusland, enz. [12]

18. Bijgevolg is er dringend behoefte aan een bredere kijk op de dingen, die ons niet alleen in staat stelt de wonderen van de vooruitgang te waarderen, maar ook serieuze aandacht te besteden aan andere effecten die een eeuw geleden waarschijnlijk ondenkbaar waren. Wat er van ons wordt gevraagd is niets anders dan een zekere verantwoordelijkheid voor de erfenis die we zullen achterlaten aan het einde van ons aardse bestaan.

19. Ten slotte kunnen we hieraan toevoegen dat de Covid-19-pandemie de nauwe relatie van het menselijk leven met dat van andere levende wezens en met de natuurlijke omgeving aan het licht heeft gebracht. Zo bevestigde ze op een bijzondere manier dat wat er in één deel van de wereld gebeurt, gevolgen heeft voor de hele planeet. Dit stelt mij in staat twee overtuigingen herhalen die ik keer op keer herhaal: "Alles is met elkaar verbonden" en "Niemand wordt alleen gered".

2. Een groeiend technocratisch paradigma

20. In *Laudato Si'* gaf ik een korte samenvatting van het technocratische paradigma dat ten grondslag ligt aan het huidige proces van achteruitgang van het milieu. Het is "een bepaalde opvatting over het menselijk leven en handelen die verkeerd gelopen is, tot ernstig nadeel van de wereld om ons heen". [13] Ten diepste bestaat het uit het denken "alsof de werkelijkheid, het goede en de waarheid automatisch voortkomen uit de technologische en economische macht zelf". [14] Vandaaruit komt men - als logisch gevolg - gemakkelijk ertoe "om het idee van oneindige of onbeperkte groei te aanvaarden, dat zo aantrekkelijk blijkt te zijn voor economen, financiers en deskundigen op het gebied van de technologie". [15]

21. De afgelopen jaren hebben we deze diagnose kunnen bevestigen, terwijl wij tegelijk getuige zijn geweest van een nieuwe opmars van het bovenstaande paradigma. Kunstmatige intelligentie en de nieuwste technologische innovaties zijn gebaseerd op het idee van een mens zonder grenzen, wiens capaciteiten en mogelijkheden dankzij technologie oneindig

kunnen worden uitgebreid. Op deze manier voedt het technocratische paradigma zichzelf op monsterlijke wijze.

22. De natuurlijke hulpbronnen die technologie nodig heeft, zoals lithium, silicium en zoveel andere, zijn zeker niet onbeperkt, maar het grootste probleem is de ideologie die ten grondslag ligt aan een obsessie: het vergroten van de menselijke macht voorbij alles wat denkbaar is, waarbij de niet-menselijke realiteit slechts een hulpbron is die tot haar beschikking staat. Alles wat bestaat is niet langer een geschenk waarvoor we dankbaar moeten zijn, dat we moeten waarderen en koesteren, en wordt in plaats daarvan een slaaf, ten prooi aan elke gril van de menselijke geest en zijn vermogens.

23. Het is angstaanjagend te beseffen dat de uitgebreide mogelijkheden van de technologie aan “degenen die de kennis en vooral de economische middelen hebben om ze te gebruiken, een indrukwekkende dominantie over de hele mensheid en de hele wereld hebben gegeven. Nog nooit heeft de mensheid zo'n macht over zichzelf gehad, maar niets garandeert dat deze macht verstandig zal worden gebruikt, vooral als we bedenken hoe deze macht momenteel wordt gebruikt... In wiens handen ligt al deze macht, of zal deze uiteindelijk terechtkomen? Het is extreem riskant dat het in handen komt van een klein deel van de mensheid”. [16]

Ons machtsgebruik heroverwegen

24. Niet elke machtsvergroting vertegenwoordigt vooruitgang voor de mensheid. We hoeven alleen maar te denken aan de “bewonderenswaardige” technologieën die werden gebruikt om bevolkingsgroepen te decimeren, atoombommen te laten vallen en etnische groepen te vernietigen. Er waren historische momenten waar onze bewondering voor de vooruitgang ons blind maakte voor de gruwel van de gevolgen ervan. Maar dat risico is altijd aanwezig, omdat ‘onze immense technologische ontwikkeling niet gepaard is gegaan met een ontwikkeling in menselijke verantwoordelijkheid, waarden en geweten... We staan blootgesteld aan onze steeds toenemende macht, zonder over de middelen te beschikken om controle uit te oefenen. We beschikken over bepaalde oppervlakkige mechanismen, maar we kunnen niet beweren dat we een gezonde ethiek hebben, een cultuur en spiritualiteit die werkelijk in staat zijn grenzen te stellen en helderziende zelfbeheersing te leren.” [17] Het is niet vreemd dat zo'n grote macht in zulke handen in staat is het leven te vernietigen, terwijl de mentaliteit die eigen is aan het technocratische paradigma ons verblindt en ons niet toestaat dit uiterst ernstige probleem van de huidige mensheid te zien.

25. In tegenstelling tot dit technocratische paradigma zeggen wij dat de wereld om ons heen geen object is van uitbuiting, ongebreideld gebruik en onbeperkte ambitie. Ook kunnen we niet beweren dat de natuur slechts een ‘kader’ is waarin we ons leven en onze projecten ontwikkelen. Want “wij maken deel uit van de natuur, zijn erin opgenomen en staan er dus voortdurend mee in wisselwerking”, [18] en dus “kijken we niet naar de wereld van buitenaf maar van binnenuit”. [19]

26. Dit sluit het idee uit dat de mens een buitenstaander is, een vreemd element dat alleen maar schade kan toebrengen aan het milieu. De mens moet worden gezien als onderdeel van

de natuur. Het menselijk leven, de intelligentie en de vrijheid zijn elementen van de natuur die onze planeet verrijkt, en maken deel uit van haar interne werking en evenwicht.

27. Daarom is een gezonde ecologie ook het resultaat van interactie tussen mens en milieu, zoals het geval is in de inheemse culturen en al eeuwenlang voorkomt in verschillende delen van de aarde. Menselijke groeperingen hebben vaak een omgeving 'gecreëerd', [20] door deze op de een of andere manier opnieuw vorm te geven zonder deze te vernietigen of in gevaar te brengen. Het grote hedendaagse probleem is dat het technocratische paradigma deze gezonde en harmonieuze relatie heeft vernietigd. In ieder geval zal de onmisbare noodzaak om dat paradigma, dat zo schadelijk en destructief is, te overstijgen, niet gevonden worden in een ontkenning van de mens, maar in de interactie van natuurlijke systemen 'met sociale systemen'. [21]

28. We moeten onder andere de kwestie van de menselijke macht, de betekenis en de grenzen ervan heroverwegen. Want onze macht is in een paar decennia waanzinnig toegenomen. We hebben indrukwekkende en ontzagwekkende technologische vooruitgang geboekt, en we hebben ons niet gerealiseerd dat we tegelijkertijd zeer gevaarlijke wezens zijn geworden, die in staat zijn het leven van veel wezens en onze eigen voortbestaan te bedreigen. Vandaag is het de moeite waard om de ironische opmerking van Solovjov te herhalen over een "tijdperk dat zo ver gevorderd was dat het feitelijk het laatste was". [22] We hebben helderheid en eerlijkheid nodig om op tijd te onderkennen dat onze macht en de vooruitgang die we boeken zich tegen ons keren. [23]

De ethische prikkel

29. Het ethische verval van de echte macht wordt verhuld door marketing en valse informatie, die bruikbare instrumenten zijn in de handen van wie over meer middelen beschikken om daarmee de publieke opinie te beïnvloeden. Telkens wanneer er plannen worden gemaakt om een project uit te voeren dat een sterke impact zal hebben op het milieu of ernstige verontreiniging met zich meebrengt, wordt met gebruik van deze instrumenten bij de mensen in dat gebied valse hoop gewekt door te spreken over de lokale vooruitgang die eruit zal voortkomen of de kansen op economische groei, werkgelegenheid en menselijke ontwikkeling voor hun kinderen. Maar in werkelijkheid is er geen echte interesse in de toekomst van deze mensen, omdat hen niet duidelijk wordt verteld dat het project zal resulteren in het kappen van hun land, een afname van de kwaliteit van hun leven, een troosteloos en minder bewoonbaar landschap zonder leven, en zonder de vreugde van gemeenschap en hoop voor de toekomst; om nog maar te zwijgen van de mondiale schade die uiteindelijk ook veel andere mensen in gevaar brengt.

30. Je hoeft maar te denken aan de kortstondige roes vanwege het geld dat wordt ontvangen in ruil voor het deponeren van kernafval op een bepaalde plaats. Het huis dat men met dat geld heeft kunnen kopen, is door de ziektes die toen vrijkwamen in een graf veranderd. En ik zeg dit niet gedreven door een buitensporige verbeelding, maar op basis van iets dat we hebben gezien. Je zou kunnen zeggen dat dit een extreem voorbeeld is, maar in deze gevallen is er geen ruimte om te spreken van "mindere" schade, want het is juist

opeenstapeling van toelaatbaar geachte schade, die ons in de situatie heeft gebracht waarin we ons nu bevinden.

31. Deze situatie heeft niet alleen te maken met natuurkunde of biologie, maar ook met de economie en de manier waarop wij die opvatten. De mentaliteit van maximale winst tegen minimale kosten, vermomd in termen van redelijkheid, vooruitgang en lose beloften, maakt elke oprechte zorg voor ons gemeenschappelijk huis en elke echte bezorgdheid over het helpen van de armen en verschoppelingen van onze samenleving onmogelijk. In de afgelopen jaren hebben wij gezien dat de armen, verbaasd en verrukt door de beloften van een groot aantal valse profeten, zelf soms ten prooi vallen aan de illusie van een wereld die niet voor hen wordt opgebouwd.

32. Er ontstaan ook verkeerde opvattingen over het concept van 'meritocratie', dat gezien wordt als een 'verdiende' menselijke macht waaraan alles onderworpen moet worden, onder de heerschappij van degenen die geboren zijn met grotere mogelijkheden en voordelen. Een gezonde benadering van de waarde van hard werken, de ontwikkeling van de eigen capaciteiten en een lovenswaardige ondernemersgeest is één ding, maar als echte gelijkheid van kansen niet wordt nagestreefd, kan de 'meritocratie' gemakkelijk een scherm worden dat de machtsverhoudingen verder consolideert. privileges van enkelen met grote macht. Waarom zouden ze zich, in deze perverse logica, zorgen maken over de schade die aan ons gemeenschappelijke huis wordt toegebracht, als ze zich veilig voelen onder het schild van de financiële middelen die ze hebben verworven door hun vaardigheden en inspanningen?

33. In geweten en met het oog op de kinderen die zullen boeten voor de schade die hun daden hebben aangericht, rijst onvermijdelijk de zingevingsvraag: "Wat is de zin van mijn leven? Wat is de betekenis van mijn tijd op deze aarde? En wat is de uiteindelijke betekenis van al mijn werk en inspanning?"

3. De zwakte van de internationale politiek

34. Hoewel "onze eigen dagen tekenen lijken te vertonen van een zekere achteruitgang... moet elke nieuwe generatie de strijd en de verworvenheden van voorgaande generaties overnemen, terwijl ze haar blik nog hoger moet richten. Dit is de weg. Goedheid, samen met liefde, rechtvaardigheid en solidariteit, worden niet voor eens en voor altijd bereikt; ze moeten elke dag gerealiseerd worden". [24] Om solide en duurzame vooruitgang te boeken, zou ik erop willen aandringen dat "de voorkeur moet worden gegeven aan multilaterale overeenkomsten tussen staten". [25]

35. Het helpt niet om multilateralisme te verwarren met een wereldautoriteit die geconcentreerd is in één persoon of in een elite met buitensporige macht: "Als we het hebben over de mogelijkheid van een of andere vorm van wereldautoriteit die door de wet wordt gereguleerd, hoeven we niet noodzakelijkerwijs te denken aan een persoonlijke autoriteit". [26] We hebben het vooral over "effectievere wereldorganisaties, uitgerust met de macht om te voorzien in het mondiale algemeen welzijn, de uitroeiing van honger en armoede en de doeltreffende verdediging van fundamentele mensenrechten". [27] Het

probleem is dat ze met echt gezag moeten worden toegerust, om te kunnen zorgen voor de verwezenlijking van bepaalde essentiële doelen. Op deze manier zou er een multilateralisme kunnen ontstaan dat niet afhankelijk is van veranderende politieke omstandigheden of de belangen van enkelen, en dat een stabiele effectiviteit bezit.

36. Het blijft betreurenswaardig dat men mondiale crises onbenut laat, terwijl zij de kans kunnen bieden om heilzame veranderingen teweeg te brengen. [28] Dit is wat er gebeurde tijdens de financiële crisis van 2007-2008 en opnieuw tijdens de Covid-19-crisis. Want “de feitelijke strategieën die wereldwijd in de nasleep van die crises zijn ontwikkeld, hebben een groter individualisme, minder integratie en meer vrijheid bevorderd voor de werkelijk machtigen, die altijd een manier vinden om ongedeerd te ontsnappen”. [29]

Het herconfigureren van het multilateralisme

37. De huidige uitdaging lijkt niet zozeer het oude multilateralisme te redden, maar het herconfigureren en herscheppen ervan, rekening houdend met de nieuwe situatie in de wereld. Ik nodig u uit te erkennen dat “veel groepen en organisaties binnen het maatschappelijk middenveld helpen de tekortkomingen van de internationale gemeenschap, haar gebrek aan coördinatie in complexe situaties, en haar gebrek aan aandacht voor fundamentele mensenrechten” te compenseren. [30] Het Ottawa-proces tegen het gebruik, de productie en de vervaardiging van antipersoonsmijnen is bijvoorbeeld een voorbeeld dat laat zien hoe het maatschappelijk middenveld met zijn organisaties in staat is een effectieve dynamiek te creëren waartoe de Verenigde Naties niet in staat zijn. Op deze manier is het subsidiariteitsbeginsel ook van toepassing op de mondiaal-lokale relatie.

38. Op de middellange termijn bevordert de globalisering spontane culturele uitwisselingen, grotere wederzijdse kennis en processen van integratie van volkeren, die uiteindelijk een multilateralisme ‘van onderaf’ uitlokken en niet louter een multilateralisme dat wordt bepaald door de machtselites. De eisen die van onderuit over de hele wereld opkomen, waarbij activisten uit heel verschillende landen elkaar helpen en steunen, kunnen er uiteindelijk toe leiden dat de bronnen van de macht onder druk komen te staan. Het is te hopen dat dit zal gebeuren met betrekking tot de klimaatcrisis. Om deze reden herhaal ik dat “alleen als burgers de politieke macht controleren – nationaal, regionaal en lokaal – het niet mogelijk zal zijn de schade aan het milieu te beheersen”. [31]

39. De postmoderne cultuur heeft een nieuwe gevoeligheid teweeggebracht voor de meest kwetsbaren en minder machtigen. Dit sluit aan bij de nadruk die ik in de encycliek Fratelli Tutti heb gelegd op het primaat van de menselijke persoon en de verdediging van zijn of haar waardigheid ongeacht alle omstandigheden. Het is een andere manier om het multilateralisme aan te moedigen ter wille van het oplossen van de echte problemen van de mensheid, met bovenal respect voor de menselijke persoon op zo’n manier dat ethiek de voorrang krijgt boven lokale of indirecte belangen.

40. Het gaat er niet om de politiek te vervangen, maar om de erkenning dat de opkomende krachten steeds relevanter worden en in feite in staat zijn belangrijke resultaten te boeken bij

het oplossen van concrete problemen, zoals sommigen van hen tijdens de pandemie hebben aangetoond. Juist het feit dat antwoorden op problemen uit elk land kunnen komen, hoe klein ook, leidt ertoe dat multilateralisme als een onvermijdelijk proces wordt gepresenteerd.

41. De oude diplomatie blijft, ook in crisis, haar belang en noodzaak tonen. Toch is zij er niet in geslaagd een model van multilaterale diplomatie te ontwikkelen dat in staat is een antwoord te geven op de nieuwe wereldsituatie; maar als zij zichzelf zou kunnen hervinden, moet zij deel uitmaken van de oplossing, omdat ook de ervaring van eeuwen niet terzijde kan worden geschoven.

42. Onze wereld is zo multipolair en tegelijkertijd zo complex geworden dat er een ander raamwerk voor effectieve samenwerking nodig is. Het is niet voldoende om alleen aan machtsevenwichten te denken, maar ook aan de noodzaak om een antwoord te bieden op nieuwe problemen en om met mondiale mechanismen te reageren op uitdagingen op het gebied van milieu, volksgezondheid, cultuur en maatschappij, in het bijzonder om de eerbiediging van de meest elementaire mensenrechten, sociale rechten en de bescherming van ons gemeenschappelijk huis. Het gaat erom mondiale en effectieve regels op te stellen die het 'zorgen voor' deze mondiale bescherming mogelijk maken.

43. Dit alles veronderstelt de ontwikkeling van een nieuwe procedure voor besluitvorming en het legitimeren van die besluiten, aangezien de procedure die enkele decennia geleden is ingevoerd niet voldoende is en ook niet effectief lijkt. In dit kader zouden er noodzakelijkerwijs ruimten nodig zijn voor gesprek, overleg, arbitrage, conflictoplossing en toezicht, en uiteindelijk een soort van toegenomen 'democratisering' in de mondiale context, zodat de verschillende situaties tot uitdrukking kunnen worden gebracht en kunnen worden opgenomen. Het is niet langer nuttig voor ons om instellingen te steunen die de rechten van de machtigen handhaven, zonder zorg te dragen voor de rechten van iedereen.

4. Klimaatconferenties: vooruitgang en mislukkingen

44. Al tientallen jaren komen vertegenwoordigers van meer dan 190 landen periodiek bijeen om de kwestie van de klimaatverandering te bespreken. De Conferentie van Rio de Janeiro van 1992 leidde tot de goedkeuring van het Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake klimaatverandering (UNFCCC), een verdrag dat in werking trad toen de noodzakelijke ratificatie door de ondertekenaars in 1994 werd afgerond. Deze staten komen jaarlijks bijeen in de Conferentie van de Partijen (COP), het hoogste besluitvormingsorgaan. Sommige van deze conferenties waren mislukkingen, zoals die van Kopenhagen (2009), terwijl andere het mogelijk maakten belangrijke stappen voorwaarts te zetten, zoals COP3 in Kyoto (1997). Het belangrijke Protocol ervan stelde als doel de totale uitstoot van broeikasgassen met 5% te verminderen ten opzichte van 1990. De deadline was het jaar 2012, maar die werd duidelijk niet gehaald.

45. Alle partijen hebben zich er ook toe verbonden aanpassingsprogramma's uit te voeren om de gevolgen van de klimaatverandering die momenteel plaatsvindt te verminderen. Ook

werden voorzieningen getroffen voor hulp om de kosten van de maatregelen in ontwikkelingslanden te dekken. Het Protocol is feitelijk in 2005 in werking getreden.

46. Later werd voorgesteld een mechanisme in het leven te roepen met betrekking tot het verlies en de schade veroorzaakt door de klimaatverandering, dat de rijkere landen als hoofdverantwoordelijken erkent en tot doel heeft de verliezen en schade die de klimaatverandering in de meer kwetsbare landen veroorzaakt, te compenseren. Het ging nog niet om het financieren van de “aanpassing” van die landen, maar om het compenseren van de reeds geleden schade. Deze vraag was het onderwerp van belangrijke discussies op verschillende conferenties.

47. COP21 in Parijs (2015) vertegenwoordigde een ander belangrijk moment, omdat het tot een overeenkomst leidde waarbij iedereen betrokken was. Het kan worden beschouwd als een nieuw begin, gezien het feit dat de eerder gestelde doelen niet zijn gehaald. De overeenkomst is op 4 november 2016 in werking getreden. Hoewel het een bindende overeenkomst betreft, zijn niet alle bepalingen ervan verplichtingen in strikte zin, en sommige ervan laten een ruime beoordelingsmarge toe. Hoe dan ook bestaan er eigenlijk geen voorzieningen voor sancties in het geval van niet nagekomen verplichtingen, noch effectieve instrumenten om de nakoming ervan te garanderen. De overeenkomst voorziet ook in een zekere flexibiliteit in het geval van ontwikkelingslanden.

48. De Overeenkomst van Parijs presenteert een brede en ambitieuze doelstelling: de stijging van de gemiddelde temperatuur op aarde onder de 2° C houden ten opzichte van het pre-industriële niveau, en met als doel deze terug te brengen tot 1,5° C. Er wordt nog steeds gewerkt aan het consolideren van concrete procedures voor monitoring en om algemene criteria voor het vergelijken van de doelstellingen van de verschillende landen te vergemakkelijken. Dit maakt het moeilijk om tot een objectievere (kwantitatieve) evaluatie van de werkelijke resultaten te komen.

49. Na verschillende conferenties met schaarse resultaten en de teleurstelling van de COP25 in Madrid (2019) werd gehoopt dat deze inertie zou worden omgedraaid op de COP26 in Glasgow (2021). Het resultaat was in feite de Overeenkomst van Parijs, die door de algehele gevolgen van de pandemie was opgeschort, nieuw leven in te blazen. Bovendien was er een overvloed aan “aanbevelingen” waarvan het daadwerkelijke effect nauwelijks te voorzien was. Voorstellen die een snelle en effectieve transitie naar alternatieve en minder vervuilende vormen van energie moesten garanderen, boekten geen vooruitgang.

50. COP27 in Sharm El Sheikh (2022) werd vanaf het begin bedreigd door de situatie die was ontstaan door de invasie in Oekraïne, die een aanzienlijke economische en energiecrisis veroorzaakte. Het koolstofverbruik nam toe en iedereen probeerde over voldoende voorraden te beschikken. Ontwikkelingslanden beschouwden de toegang tot energie en de vooruitzichten op ontwikkeling als een urgente prioriteit. Men erkende openlijk het feit dat fossiele brandstoffen nog steeds 80% van de energie in de wereld leveren, en dat het gebruik ervan blijft toenemen.

51. Deze conferentie in Egypte was nog een voorbeeld van de moeilijkheid van de onderhandelingen. Je zou kunnen zeggen dat het op zijn minst een stap voorwaarts

betekende in de consolidatie van een systeem voor de financiering van “verlies en schade” in de landen die het zwaarst getroffen zijn door klimaatrampen. Dit lijkt een nieuwe stem en een grotere rol voor aan de ontwikkelingslanden te geven. Toch bleven ook hier veel punten vaag, vooral de concrete verantwoordelijkheid van de landen die moeten bijdragen.

52. Vandaag de dag kunnen we nog steeds stellen dat “de akkoorden maar spaarzaam zijn nagekomen, als gevolg van een gebrek aan geschikte mechanismen voor toezicht, periodieke toetsing en sancties in gevallen van niet-naleving. De geformuleerde principes wachten nog steeds op efficiënte en flexibele middelen voor praktische implementatie”. [32] En evenzo “kunnen “internationale onderhandelingen geen significante vooruitgang boeken vanwege de standpunten die worden ingenomen door landen die hun nationale belangen boven het mondiale algemeen belang stellen. Degenen die zullen moeten lijden onder de gevolgen van wat wij proberen te verbergen, zullen dit falen van geweten en verantwoordelijkheid niet vergeten.” [33]

5. Wat kunnen wij verwachten van COP28 in Dubai?

53. De Verenigde Arabische Emiraten zullen gastheer zijn van de volgende Conferentie van de Partijen (COP28). Het is een land aan de Perzische Golf dat bekend staat als een grote exporteur van fossiele brandstoffen, hoewel het aanzienlijke investeringen heeft gedaan in hernieuwbare energiebronnen. Ondertussen plannen gas- en oliemaatschappijen daar nieuwe projecten, met als doel hun productie verder te vergroten. Zeggen dat er niets is om op te hopen zou zelfmoord zijn, want het zou betekenen dat de hele mensheid, vooral de armsten, worden blootgesteld aan de ergste gevolgen van de klimaatverandering.

54. Als we vertrouwen hebben in het vermogen van mensen om hun kleine belangen te overstijgen en in grotere termen te denken, kunnen we blijven hopen dat COP28 een beslissende versnelling van de energietransitie mogelijk zal maken, met effectieve toezeggingen die onderworpen zijn aan voortdurend toezicht. Deze Conferentie kan een koerswijziging betekenen, waaruit blijkt dat alles wat sinds 1992 is gedaan in feite serieus en de moeite waard was, anders zal het een grote teleurstelling zijn en het goede dat tot nu toe is bereikt in gevaar brengen.

55. Ondanks de vele onderhandelingen en overeenkomsten stijgt de mondiale uitstoot nog steeds. Het is waar dat men kan aanvoeren dat ze zonder deze overeenkomsten nog verder zou zijn gestegen. Toch werden bij andere thema's die verband houden met het milieu, als de wil er was, zeer significante resultaten behaald, zoals het geval was met de bescherming van de ozonlaag. Daarentegen verloopt de noodzakelijke transitie naar schone energiebronnen zoals wind- en zonne-energie, en het afschaffen van fossiele brandstoffen, niet snel genoeg. Het gevolg is dat wat er ook wordt gedaan, het gevaar bestaat dat het alleen wordt gezien als een truc om de aandacht af te leiden.

56. We moeten de mentaliteit achter ons laten dat we wel bezorgd lijken te zijn over het probleem maar niet de nodige moed hebben om substantiële veranderingen tot stand te brengen. We weten dat we in dit tempo over een paar jaar de maximale aanbevolen grens

van 1,5° C zullen overschrijden en kort daarna zelfs 3° C zullen bereiken, met een groot risico dat we op een kritiek punt uitkomen. Zelfs als we dit point of no return niet bereiken, is het zeker dat de gevolgen rampzalig zouden zijn en dat er overhaaste maatregelen zouden moeten worden genomen, tegen enorme kosten en met ernstige en ondraaglijke economische en sociale gevolgen. Hoewel de maatregelen die we nu kunnen nemen kostbaar zijn, zullen de kosten veel hoger uitvallen naarmate we langer wachten.

57. Ik acht het essentieel om erop te wijzen dat “het zoeken naar alleen een technische oplossing voor elk milieuprobleem dat zich voordoet neerkomt op het scheiden van wat in werkelijkheid met elkaar verbonden is en het maskeren van de ware en diepste problemen van het mondiale systeem”. [34] Het is waar dat aanpassingsinspanningen nodig zijn met het oog op onomkeerbaar kwade ontwikkelingen op kort termijn. Ook zijn sommige interventies en technologische ontwikkelingen die het mogelijk maken gasemissies te absorberen of af te vangen veelbelovend gebleken. Niettemin lopen we het risico gevangen te blijven in de mentaliteit van het pappen en nat houden, terwijl er onder de oppervlakte een voortdurende achteruitgang gaande is waaraan we blijven bijdragen. Te veronderstellen dat alle problemen in de toekomst door nieuwe technieken kunnen worden opgelost is een vorm van moorddadig pragmatisme, alsof je een sneeuwbal van een heuvel afduwt.

58. Laten we voor eens en voor altijd een einde maken aan de onverantwoordelijke spot die deze kwestie afschildert als iets louter ecologisch, ‘groen’, romantisch, dat vaak belachelijk wordt gemaakt door wie enkel geïnteresseerd zijn in economisch voordeel. Laten we eindelijk toegeven dat het een menselijk en sociaal probleem is op allerlei niveaus. Daarom vraagt het om betrokkenheid van iedereen. Op klimaatconferenties trekken de acties van groepen die negatief worden afgeschilderd als ‘geradicaliseerd’ de aandacht. Maar in werkelijkheid vullen deze een ruimte in die door de samenleving als geheel leeg is gelaten en die een gezonde ‘druk’ zou moeten uitoefenen, aangezien elk gezin zich zou moeten realiseren dat de toekomst van zijn kinderen op het spel staat.

59. Als er oprechte belangstelling bestaat om van COP28 een historische gebeurtenis te maken die ons als menselijke wezens eert en veredelt, dan kan men alleen maar hopen op bindende vormen van energietransitie die aan drie voorwaarden voldoen: dat ze efficiënt, verplicht en gemakkelijk te monitoren zijn. Dit om te bewerkstelligen dat er een nieuw proces in gang wordt gezet dat gekenmerkt wordt door drie vereisten: dat het drastisch en intens moet zijn en dat het kan rekenen op de inzet van iedereen. Dat is tot nu toe niet gebeurd, en alleen een dergelijk proces kan de internationale politiek in staat stellen haar geloofwaardigheid te herwinnen, aangezien het alleen op deze concrete manier mogelijk zal zijn om de CO₂-niveaus aanzienlijk terug te dringen en op termijn nog groter kwaad te voorkomen.

60. Mogen degenen die aan de Conferentie deelnemen strategen zijn die in staat zijn om meer rekening te houden met het algemeen welzijn en de toekomst van hun kinderen dan met de kortetermijnbelangen van bepaalde landen of bedrijven. Mogen zij op deze manier het nobele karakter van de politiek demonstreren en niet de schande ervan. Aan de machthebbers kan ik alleen maar deze vraag herhalen: “Waarom zou iemand in dit stadium

willen vasthouden aan macht, alleen maar om herinnerd te worden vanwege zijn onvermogen om actie te ondernemen toen dat dringend en noodzakelijk was?" [35]

6. Spirituele motivaties

61. Ik kan in dit opzicht niet nalaten de katholieke gelovigen te herinneren aan de motivaties die uit hun geloof voortkomen. Ik moedig mijn broeders en zusters van andere religies aan hetzelfde te doen, omdat we weten dat authentiek geloof niet alleen kracht geeft aan het menselijk hart, maar ook het leven transformeert, onze doelen verandert en licht werpt op onze relatie met anderen en op de schepping als een geheel.

In het licht van het geloof

62. De Bijbel vertelt ons: "God zag alles wat hij gemaakt had, en het was inderdaad heel goed" (Genesis 1:31). Van Hem is "de aarde met alles wat daarin is" (Deuteronomium 10:14). Om deze reden vertelt hij ons dat "het land niet voor altijd verkocht zal worden, want het land is van mij; bij mij zijn jullie slechts vreemdelingen en pachters" (Lv 25:23). Daarom betekent "verantwoordelijkheid voor Gods aarde dat mensen, begiftigd met intelligentie, de natuurwetten en de delicate evenwichten die tussen de schepselen van deze wereld bestaan, moeten respecteren". [36]

63. Tegelijkertijd "toont het universum als geheel, in al zijn veelvuldige relaties, de onuitputtelijke rijkdom van God". Om wijs te zijn, moeten we daarom 'de verscheidenheid van dingen in hun veelvoudige relaties begrijpen'. [37] Langs dit pad van wijsheid zal het ons niet onverschillig laten dat zoveel soorten verdwijnen en dat de klimaatcrisis het leven van veel andere wezens in gevaar brengt.

64. Jezus "kon anderen uitnodigen om aandacht te hebben voor de schoonheid die er in de wereld is, omdat hij zelf voortdurend in contact stond met de natuur en haar een aantrekkingskracht vol genegenheid en verwondering verleende. Terwijl hij door het land trok, bleef hij vaak stilstaan om de schoonheid te aanschouwen die zijn Vader had gezaaid, en nodigde hij zijn discipelen uit om een goddelijke boodschap in de dingen waar te nemen". [38]

65. Daarom "verschijnen de schepselen van deze wereld niet langer aan ons onder louter natuurlijke gedaante, omdat de Verrezenen ze op mysterieuze wijze voor zich houdt en hen naar de uiteindelijke volheid leidt. De bloemen van het veld en de vogels die zijn menselijke ogen aanschouwden en bewonderden, zijn nu doordrenkt van zijn stralende aanwezigheid". [39] Als "het universum zich ontvouwt in God, die het volledig vult... is er een mystieke betekenis te vinden in een blad, in een bergpad, in een dauwdruppel, in het gezicht van een arm mens". [40] De wereld zingt over een oneindige Liefde: hoe kunnen we er niet voor zorgen?

Op reis in gemeenschap en toewijding.

66. God heeft ons verbonden met al zijn schepselen. Niettemin kan het technocratische paradigma ons isoleren van de wereld om ons heen en ons misleiden door ons te laten vergeten dat de hele wereld een 'plaats van ontmoeting' is. [41]

67. De joods-christelijke visie op de kosmos verdedigt de unieke en centrale waarde van de mens te midden van het prachtige concert van al Gods schepselen, maar vandaag de dag zien we onszelf gedwongen te beseffen dat het alleen mogelijk is een "gesitueerd antropocentrisme" in stand te houden. Met andere woorden: erkennen dat het menselijk leven onbegrijpelijk en onhoudbaar is zonder andere wezens. Want "als onderdeel van het universum... zijn we allemaal met elkaar verbonden door onzichtbare banden en vormen we samen een soort universele familie, een sublieme gemeenschap die ons vervult met een heilig, liefdevol en nederig respect". [42]

68. Dit is geen product van onze eigen wil; de oorsprong ervan ligt ergens anders, in de diepten van ons wezen, omdat 'God ons zo nauw met de wereld om ons heen heeft verbonden dat we de verwoestijning van de bodem bijna als een fysieke kwaal kunnen voelen, en het uitsterven van een soort als een pijnlijke misvorming. ". [43] Laten we dus ophouden mensen als autonoom, almachtig en grenzeloos te beschouwen, en laten we anders over onszelf gaan denken, op een nederiger maar meer vruchtbare manier.

69. Ik vraag iedereen om deze pelgrimstocht van verzoening met de wereld die ons thuis is te begeleiden en zijn bijdrage te leveren om deze mooier te maken, omdat die toewijding te maken heeft met onze persoonlijke waardigheid en hoogste waarden. Tegelijkertijd kan ik niet ontkennen dat het noodzakelijk is om eerlijk te zijn en te erkennen dat de meest effectieve oplossingen niet van individuele inspanningen alleen zullen komen, maar vooral van belangrijke politieke beslissingen op nationaal en internationaal niveau.

70. Niettemin helpen alle kleine beetjes, en het voorkomen van een stijging van de temperatuur op aarde met een tiende graad zou voor al voldoende zijn om het lijden van veel mensen te verlichten. Maar wat belangrijk is, is iets dat minder kwantitatief is: de noodzaak om te beseffen dat er geen blijvende veranderingen zijn zonder culturele veranderingen, zonder een volwassen worden van levensstijlen en overtuigingen binnen samenlevingen, en dat er geen culturele veranderingen zijn zonder persoonlijke veranderingen.

71. Pogingen van huishoudens om vervuiling en afval terug te dringen en met verstandig te consumeren, creëren een nieuwe cultuur. Alleen al het feit dat persoonlijke, gezins- en gemeenschapsgewoonten veranderen, draagt bij aan een grotere bezorgdheid over het gemis aan verantwoordelijkheid bij de politieke sectoren en aan de verontwaardiging over het gebrek aan belangstelling van de mensen die de macht hebben. Laten we ons dus realiseren dat ook al heeft dit vanuit kwantitatief oogpunt niet meteen een opmerkelijk effect, we wel grote transformatieprocessen helpen teweegbrengen die diep uit de samenleving opkomen.

72. Als we bedenken dat de uitstoot per individu in de Verenigde Staten ongeveer twee keer zo hoog is dan die van iemand die in China woont, en ongeveer zeven keer zo hoog als het gemiddelde van de armste landen [44], kunnen we stellen dat er een brede verandering in de onverantwoordelijke levensstijl die gepaard gaat met het westerse model een aanzienlijke impact op de lange termijn zou hebben. Als gevolg hiervan zouden we, samen met onmisbare politieke beslissingen, vooruitgang boeken op de weg naar echte zorg voor elkaar.

73. “Loof God” is de titel van deze brief. Want als mensen Gods plaats willen innemen, worden ze hun eigen ergste vijanden.

Gegeven te Rome, in de Basiliek van Sint Jan van Lateranen, op 4 oktober, de feestdag van Sint Franciscus van Assisi, in het jaar 2023, het elfde van mijn pontificaat.

FRANCISCUS

- [1] CONFERENTIE VAN KATHOLIEKE BISSCHOPPEN VAN DE VERENIGDE STATEN, Achtergrond van de mondiale klimaatverandering, 2019.
- [2] SPECIALE VERGADERING VOOR DE PAN-AMAZONISCHE REGIO, Slotdocument, 10 oktober 2019: AAS 111 (2019), 1744.
- [3] SYMPOSIUM VAN BIEDENCONFERENTIES VAN AFRIKA EN MADAGASCAR (SECAM), African Climate Dialogues Communiqué, Nairobi, 17 oktober 2022.
- [4] Zie. INTERGOVERNEMENTEEL PANEL VOOR KLIMAATVERANDERING (IPCC), Climate Change 2021, The Physical Science Basis, Cambridge en New York, 2021, B.2.2.
- [5] Zie. ID., Klimaatverandering 2023, Syntheserapport, Samenvatting voor beleidsmakers, B.3.2. Zie https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf voor het rapport van 2023.
- [6] Zie. MILIEUPROGRAMMA VAN DE VERENIGDE NATIES, The Emissions Gap Report 2022: <https://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2022>.
- [7] Zie. National Oceanic and Atmospheric Administration, Earth System Research Laboratories, Global Monitoring Laboratory, Trends in atmosferische kooldioxide: <https://www.gml.noaa.gov/ccgg/trends/>.
- [8] Zie. IPCC, Climate Change 2023, Syntheserapport, Samenvatting voor beleidsmakers, A.1.3.
- [9] Vgl. *ibid.*, B.5.3.
- [10] Dit zijn gegevens van het IPCC, gebaseerd op 34.000 onderzoeken: INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE (IPCC); vgl. Syntheserapport van het zesde beoordelingsrapport (20/03/2023): AR6 Syntheserapport: Klimaatverandering 2023 (ipcc.ch).
- [11] Vgl. IPCC, Climate Change 2023, Syntheserapport, Samenvatting voor beleidsmakers, A.1.2.
- [12] Vgl. *ibid.*
- [13] Encycliek *Laudato Si'* (24 mei 2015), 101: AAS 107 (2015), 887.
- [14] *Ibid.*, 105: AAS 107 (2015), 889.
- [15] *Idem.* 106: AAS 107 (2015), 890.
- [16] *Ibid.*, 104: AAS 107 (2015), 888-889.
- [17] *Ibid.*, 105: AAS 107
- [17] *Ibid.*, 105: AAS 107 (2015), 889.
- [18] *Ibid.*, 139: AAS 107 (2015), 903.
- [19] *Ibid.*, 220: AAS 107 (2015), 934.
- [20] Vgl. S. SÖRLIN-P. WARDE, "Het milieu historisch maken. Een inleiding", in S. SÖRLIN-P. WARDE, red., *Nature's End: History and the Environment*, Basingstroke-New York, 2009, 1-23.
- [21] Encycliek *Laudato Si'* (24 mei 2015), 139: AAS 107 (2015), 903.
- [22] Vgl. Oorlog, vooruitgang en het einde van de geschiedenis, inclusief een kort verhaal over de antichrist. Drie discussies door Vladimir Solovjev, Londen, 1915, p. 197.

- [23] Vgl. SAINT PAUL VI, Toespraak tot de FAO ter gelegenheid van haar 25e verjaardag (16 november 1970), 4: AAS 62 (1970), 833.
- [24] Encycliek Fratelli Tutti (3 oktober 2020), 11: AAS 112 (2020), 972.
- [25] Ibid., 174: AAS 112 (2020), 1030.
- [26] Ibid., 172: AAS 112 (2020), 1029.
- [27] Idem.
- [28] Vgl. *ibid.*, 170: AAS 112 (2020), 1029.
- [29] Idem.
- [30] Ibid., 175: AAS 112 (2020), 1031.
- [31] Encycliek Laudato Si' (24 mei 2015), 179: AAS 107 (2015), 918.
- [32] Ibid., 167: AAS 107 (2015), 914.
- [33] Ibid., 169: AAS 107 (2015), 915.
- [34] Ibid., 111: AAS 107 (2015), 982.
- [35] Ibid., 57: AAS 107 (2015), 870.
- [36] Ibid., 68: AAS 107 (2015), 874.
- [37] Ibid., 86: AAS 107 (2015), 881.
- [38] Ibid., 97: AAS 107 (2015), 886.
- [39] Ibid., 100: AAS 197 (2015), 887.
- [40] Ibid., 233: AAS 107 (2015), 938.
- [41] Vgl. D.J. HARAWAY, *When Species Meet*, Minneapolis, 2008, blz. 205-249.
- [42] Encycliek Laudato Si' (24 mei 2015), 89: AAS 107 (2015), 883.
- [43] Apostolische Exhortatie Evangelii Gaudium (24 november 2013), 215: AAS 105 (2013), 1109.
- [44] Vgl. MILIEUPROGRAMMA VAN DE VERENIGDE NATIES, *The Emissions Gap Report 2022*: <https://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2022>.

Vertaling: de broeders van de Sint-Adelbertabdij, Egmond-Binnen